

ANNALS

DE L'INSTITUT D'ESTUDIS GIRONINS

Volum LX - Any 2019

IEG
INSTITUT D'ESTUDIS
GIRONINS

60 volums a favor de la cultura de
les comarques gironines

GERIÓ, FUNDADOR MÍTIC DE GIRONA

NARCÍS SOLER MASFERRER

Resum

Segons els autors clàssics, Geriό, un monstre amb tres caps i sis braços, vivia en la zona de l'estret de Gibraltar i fou mort per Hèracles. Aquest, en acompliment del desè treball, havia de robar-li el ramat de vaques, i Geriό s'hi oposà. Autors d'època medieval i moderna, basant-se en textos de l'antiguitat tardana, van fer de Geriό un rei d'Hispania i més tard li van atribuir la fundació de la ciutat de Girona, simplement per la similitud entre el seu nom i el de la ciutat. Fins a la segona meitat del segle XIX la història dels primers pobladors de Catalunya anteriors al domini romà es va fer a partir de mites, falses etimologies, molta imaginació i algunes falsificacions de textos.¹

Paraules clau

Geriό, Girona, mites medievals

Abstract

According to the classic authors, Gerion, a monster with three heads and six arms, lived in the area of the Strait of Gibraltar and was killed by Heracles because he defended himself against the Greek hero who, in pursuit of the tenth work, had to rob his flock of cows. Authors of medieval and modern age, from texts of late antiquity, made Gerion a king of Hispania and attributed to him the foundation of the city of Girona, simply because of the similarities between his name and that of the city. Until the second half of the 19th century, the history of the first settlers of Catalonia prior to Roman domination was based on myths, false etymologies, great imagination and some falsifications of texts.

Key words

Gerion, Girona, medieval myths

GERIÓ I EL DESÈ TREBALL D'HÈRACLES

Dins de la mitologia grega, la figura de Geriό va lligada al cicle dels treballs d'Hèracles, cicle que es troba ja testimoniats a la Il·líada (VIII, 362-369

¹ Dos articles publicats als AIEG han estudiat ja alguns aspectes semblants als que aquí presentem: Vilallonga & Ferrer, 2001 —som deutors d'aquest treball en alguns aspectes— i també Collado, 1990.

i XV, 639-640)² i l'Odissea (XI, 620-626)³. Escrits posteriors aniran concretant les causes, el nombre i els objectius dels treballs (Cuartero, 2012, nota 198): Alcides, fill de Zeus i d'Alcmena, després de portar a terme fets molt extraordinaris des de la infància, en un atac de follia provocat per Hera, havia matat els seus propis fills tinguts amb Megara. Ell mateix s'exilià i anà a Delfos, on la Pítia li donà el nom d'Hèracles i li ordenà establir-se a Tirint, servir durant dotze anys el seu cosí Eristeu, rei, a Micenes, de l'Argòlida, i portar a terme els treballs que aquest li exigiria, que havien de ser deu i acabarien essent dotze. En el desè ha d'aconseguir i portar-li el ramat de Gerió, sense demanar-lo ni pagar-lo.

Aquest desè treball desenvolupa uns temes generals que es repeteixen en la mitologia, com són l'obtenció d'un ramat en terres llunyanes, la delimitació del món, matar feres i monstres, i l'obtenció de la immortalitat, coses totes elles que Hèracles portarà a terme i aconseguirà un cop acomplertes totes les aventures.⁴

La primera descripció de Gerió la trobem en Hesíode (segona meitat del segle VIII aC). Segons ens diu, Gerió era fill de Crisàor. Aquest, igual que el cavall amb ales, Pegàs, nasqué de la sang o del coll de Medusa quan Perseu li tallà el cap. Medusa era una de les gorgones que vivien més enllà de l'oceà, en els confins de la nit. Ja sigui perquè va voler competir en bellesa amb Atenea, ja sigui perquè va mantenir relacions amb Posidó en el temple d'Atenea, aquesta, ofesa, va fer que els seus cabells es convertissin en serps, i que qui la mirava quedés convertit en pedra. Només en morir alliberà els fills de Posidó que havia engendrat (Pseudo-Apol·lodor, *Biblioteca*, II, 46; Ovidi, *Metamorfosis*, IV). Així, doncs, Gerió era, per part de pare, net de Posidó.

La seva mare fou Cal·líroo, una de les oceànides, filla d'Ocèan i de Tetis.

Crisàor, per la seva banda, unit amb Cal·líroo, filla de l'Ocèan sorollós, va engendrar Geríon, un ésser amb tres caps. El va occir el fort Hèracles, prop de les seves ramades de bous de passos indecisos, el dia en què va conduir a la sagrada Tirint els bous de front ample després de creuar el camí de l'oceà i després de matar Ortos i Eurició, pastor de bous, a l'estable

² S'hi esmenta les vegades que Atenea havia ajudat Hèracles en els treballs, especialment quan va anar a buscar el gos de l'Hades, i també es fa referència a Copreu, que feia de missatger d'Eristeu, cosí d'Hèracles.

³ Menciona en general els treballs i esmenta concretament el que consistí a anar a buscar Cèrber, el gos de l'Hades.

⁴ Francesc J. Cuartero (2012, nota 285) resumeix les principals aportacions al desè treball.

ombrívol més enllà de l'oceà sorollós" (Hesíode, *Teogonia*, 287-294). Cal·líroe, filla de l'Oceà, després d'unir-se amb Crisàor d'esperit valent, per obra d'Afrodita rica en or, va infantar un fill més fort que cap altre mortal, Gerión. El valent Hèracles va matar-lo per causa dels bous de passos tortuosos, a Eritea envoltada de mar (*Teogonia*, 979-983).

Després la història es va anar ampliant i complicant en una llarga tradició literària plena de variants.

Estesícor d'Himera li va dedicar cap al 590 aC un poema llarg amb el títol de *Girioneida*, on ja situava el relat a les proximitats de Cadis. El poema s'ha perdut. Se n'han conservat només uns pocs fragments en papirs trobats a Oixirinc, ciutat del Baix Egipte. Però el poema es troba segurament resumit en la *Biblioteca* del Pseudo-Apol·lodor, poeta del segle II aC, que resulta ser qui explica millor el desè treball (2012, p. 106-109):

Com a desè treball li fou ordenat [a Hèracles] portar d'Eritia les vaques de Geríones. Eritia era una illa situada prop de l'Oceà, que avui s'anomena Gadir. Hi habitava Geríones, fill de Crisàor i de Cal·líroe, la filla d'Oceà; el seu cos era compost de tres homes units en un de sol pel ventre i dividit en tres a partir de les illades i de les cuixes. Possedia unes vaques roges que tenien per bover Euritió i per guardià Ortros, el gos de dos caps nascut d'Equidna i de Trifó. Hèracles, tot viatjant a través d'Europa a la recerca de les vaques de Geríones, va passar de llarg de molts llocs feréstecs, entrà a Líbia i, arribat a Tartessos, va erigir als confins d'Europa i Líbia, com a monument del seu pas, dues esteles acarades l'una amb l'altra. Com que durant el viatge se sentí abrasat pel sol, va armar el seu arc contra el déu; i aquest, admirat del seu valor, li donà una copa d'or, dins la qual va travessar l'Oceà. Arribat a Eritia, s'acampa al mont Abant. El gos, en veure'l, l'ataca; però ell el colpeja amb la clava i mata també el bover Euritió, que havia vingut en ajuda del gos. Menetes, que pasturava per aquella rodalia les vaques d'Hades, feu saber a Geríones el que havia passat. Aquest va aconseguir Hèracles que menava les vaques per la vora del riu Antemunt, encetà un combat amb ell i morí sota les seves fletxes. Hèracles posà les vaques a bord de la copa, va creuar fins a Tartessos i va retornar la copa a Hèlios. Va travessar Abdèria i va arribar a la Ligúria, on Alebió i Dèrcinos, fills de Posidó, intentaren robar-li les vaques; els matà i continuà a través de Tirrènia.

Pseudo-Apol·lodor explica de forma molt sòbria les aventures d'Hèracles amb el ramat en el viatge d'Eritia a Tirint. A la seva època ja hi havia multitud d'històries sobre el tema. Mentre menava el ramat per Ibèria, Gàl·lia i Itàlia cap al Peloponès, Hèracles va viure moltes dificultats i aventures, i va perdre part del bestiar. Diversos autors, romans sobretot, hi fan aparèixer Cacus, per uns un heroi local, per d'altres un ésser maligne, que després de robar

algunes vaques hauria estat mort per Hèracles. El fan fill de Vulcà i habitant d'una cova de l'Aventí. Els cronistes ibèrics també s'apropriaran d'aquesta figura, com la de Gerió, i el situaran a Hispània.⁵

GERIÓ DE TRES CAPS O GERIONS, TRES COSSOS UNITS

Per Hesíode, doncs, Gerió era el més fort dels mortals i tenia tres caps. Moltes vegades, des de l'època arcaica fins avui, ha estat representat simplement com un humà amb tres caps. Però en la majoria de les versions Gerió és descrit o representat com un ésser format per tres cossos antropomorfs units per la cintura, cadascun amb el seu cap i braços i un nombre variable de cames. És per això que els textos en parlen com de Gerions o Geriones, en plural, ja que a tres cossos corresponen tres éssers diferents.

En la representació més antiga, en un vas protocorinti de mitjan segle VII, ja té tres cossos. El veiem sovint amb tres caps, cadascun cobert amb un casc, sis braços que aguanten tres escuts (que no deixen veure fins a quin punt estan separats els tres cossos) i tres llances, tot sobre dues cames, encara que ocasionalment n'hi pot haver alguna més, fins a sis.⁶ Tot plegat li dona un aspecte de tres soldats d'infanteria pesant, tres hoplites en formació.

Aquesta és la idea que agafa Estesícor. Els fragments conservats de la seva obra ens permeten afegir-hi alguns detalls. Així, en la *Girioneida*, Gerió, a més de tres caps, sis braços i sis cames, tenia ales, no sabem quantes (Page, 1968, fr. 56, p. 32). Els tres cossos només estaven units pels malucs.

El poema d'Estesícor es devia fer popular, perquè les representacions de la confrontació entre Hèracles i Gerió són molt habituals al segle VI aC, sobretot en vasos ceràmics, dels quals se'n coneixen més d'una seixantena. N'hi ha dos de figures negres, del mateix autor, de mitjan segle VI, que representen Gerió amb tres caps, sis braços, dues ales i dues cames. A continuació, tant en vasos de figures negres com roges, desapareixen les ales (fig. 1 i 2).

La literatura confirma la idea dels tres cossos. A la tragèdia d'Eurípides titulada *Hèracles* (420-422), el cor en canta les gestes: "I va abraçar la gossa de mil caps, i la Hidra assassina de Lerna i va untar de verí les seves fletxes amb les que va matar el pastor de triple cos d'Eritea".

⁵ Sobre Cacus: Dionís d'Halicarnàs 1, 39. 42c; Properci 4, 9, 7-10, que en fa, com Gerió, un monstre de tres caps; Virgili, *Eneida*, 8, 190-267; Ovidi, *Fastos*, 1, 543-586, II 643-648, VI, 79-82.

⁶ *Lexicon iconographicum mythologiae classicae*, v. 2, *Geryones* 1, 3, 8, 11.

Fig. 1. Decoració d'un cilix de figures roges procedent de Vulci i conservat a la Staatliche Antikensammlungen de Munic, datat cap al 510 aC. Està signat pel pintor Euphionius i el ceramista Kachrylion. Al mig s'hi representa Hèracles amb la clava i l'arc. Darrere seu, Atenea i el seu amic Iolaos. Moribund a terra, el pastor Euritió. Davant d'Hèracles, ja mort, el gos de dos caps Ortros i Geriό amb tres cossos, sis cames i sis braços. Un cap ja ha estat abatut per Hèracles. Darrere Geriό, desconsolada, la seva mare Cal-lírrroe. A l'altra banda, companys d'Hèracles s'emporten les vaques de Geriό.

Lucreci (*De la natura*, VI, 24-36) esmenta Geriό, posseïdor de tres pits, entre els éssers estranys a qui es va enfrontar Hèracles. Després de dir que els déus no fan cap falta, afirma també que aquells monstres no són pitjor que les feres del seu temps:

Perquè ¿quin mal ens faria avui a nosaltres la gola badada d'aquell lleó de Nemea, i l'eríçat senglar d'Arcàdia? En fi, ¿què podria el brau de Creta i el flagell de Lerna, l'hidra que defensava una estacada de serps verinoses? O la força dels tres pits de Geriό i els cavalls de Diomedes, que exhalaven foc pels narius, a Tràcia i a les contrades Bistònies i vora l'Ismarus, ¿quin dany podrien fer-nos?

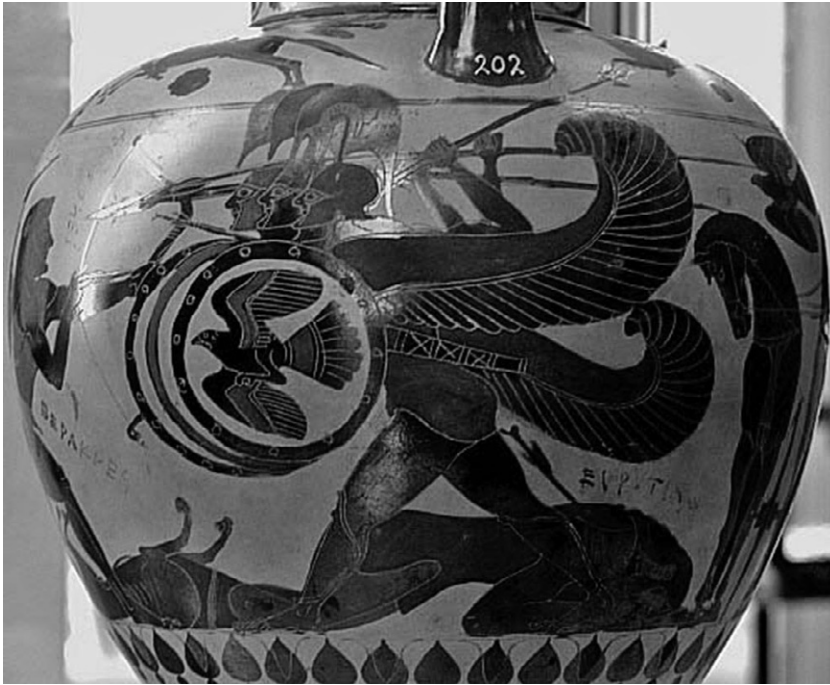

Fig. 2. Gerió en una àmfora amb coll, suposadament obrada a Calcis d'Eubea, trobada a Vulci i datable entre 540-530 aC. Gerió amb tres caps, sis braços, dues ales i dues cames.

Virgili (*Eneida*, VI, 285-289) també fa de Gerió un ésser amb tres cossos. És el que veu Enees quan, acompanyat de la Sibila, baixa a l'Àvern:

Allí, encara, s'apleguen els fantasmes monstruosos de diverses feres: els Centaures, establats davant les portes, i les Escil·les biformes i Briareu dels cent braços i la bèstia de Lerna, de l'horrible xiulet, i la Quimera, armada de flames, i les Gorgones i les Harpies i l'Ombra de triple cos”.

I encara, en l'aventura amb Cacus (*Eneida*, VIII, 203):

“Perquè el màxim justicier, orgullós d'haver matat i despulat el Gerion de tres cossos, Alcides [...]”.

Horaci (*Odes*, II, 14, 5-11) en una oda glossa el pas del temps i la mort inevitable, que va arribar també als gegants Gerió i Títios, i imagina el primer com un gegant de tres cossos, ara a l'Hades encerclat per l'aigua de l'Estix:

No amic, ni que amb tres-cents toros cada dia que passa aplaquis Plutó, el déu sense llàgrimes, que encercla el triple gegant Geríon i Títios amb l'aigua sinistra que hem de travessar, sí, tots els que ens nodrim dels fruits de la terra, tant si som reis com pagesos freturosos de tot.

També Ovidi en fa un ésser de tres cossos, quan, anomenant-lo “pastor d’Hibèria” el posa entre els monstres que Hèracles presumia d’haver matat:

Doncs jo sóc qui va domar Busiris, que sollava els temples d’estrangera sang, vaig arrencar al cruel Anteu l’aliment que rebia de la seva mare i no em va moure ni la forma triple del pastor d’Hibèria” (Metamorfosis, IX, 182-185). “No calles les testes fixades a les cases tràcies, ni les egües engreixades amb mortaldat d’homes; ni el triple prodigi, Geríon, ric de ramats hiberns, que era un en tres (Heroides, 90-92).

Un ésser amb tres caps i tres cossos amb llurs extremitats són més tres que un. De fet, com veurem, Hèracles va haver de matar els caps un a un, tres vegades. També el gos de dos caps podia ser considerat dos gossos:

Alcmena tingué l’intrèpid / fill que féu esborronar les ferotges / gosses de Gerió (Píndar, Ístmiques, I, p. 12-13).
Hèracles, que en altre temps ha fet estremir els gossos ferotges de Gerió (Ístmiques I, 13-14).

Gerió era tingut també per un gegant. Els tebens presumien de tenir els seus ossos (Samosata, 2013), i Pausània (I, 25, 7) explica que en una petita ciutat de Lídia es va esclavissar el vessant d’una muntanya i hi van aparèixer uns ossos molt grans que semblaven d’home. De seguida la gent va dir que eren els ossos de Gerió, que a la muntanya hi havia el seu tron i que pels voltants es desenterraven banyes de les vaques del seu ramat, i van anomenar Oceà un torrent que passava per allà. Pausània els va fer saber que a Cadis ja hi havia un altre Gerió i un arbre que agafava formes diferents. Aleshores van atribuir els ossos a un altre gegant, Hilo, fill de Gea.

L’arbre que hi havia a Cadis és descrit per Estrabó (III, 5, 10) seguint Posidoni. Tenia les branques cap avall i les fulles com espases. Si se li trencava una branca sortia una mena de llet, i si el que es trencava era una arrel, eixia un líquid vermell. També Filòstrat (5, 5) esmenta dos arbres en el sepulcre de Gerió, que anomena “arbres de Gerió”, que s’assemblen al pi i l’avet, i que d’ells surt sang. Servius⁷ diu que de la sang de Gerió va néixer un arbre que

⁷ Servius, ad Vergil. *Aen.* 7, 662. Citat per Schulten, 1952, p. 124 i 297-299.

Fig. 3. El drago, que traspua sang quan se li fa una ferida, és l'arbre de Geriό.

dona un fruit semblant a la cirera, sense pinyol. La relació amb Geriό d'aquest arbre, assimilat al drago (*Dracanea drago*), una espècie originària de Canàries, si bé la seva presència a Cadis podria ser molt antiga, serà esmentada també pels cronistes posteriors a l'edat antiga (fig. 3).

EURITIÓ, ERITIA, GADIR, HESPÈRIA, TARTESSOS, IBÈRIA

Hesíode diu que Geriό vivia a Eritia, nom que vol dir "la roja" (i per això com hem vist, Pseudo-Apol·lodor qualifica també de roges les vaques), una illa voltada de mar, sense precisar on. Se la va situar en diferents llocs marginals, on s'acabava el món grec conegut. Que la mare de Geriό sigui filla d'Oceà ja ens indica que l'acció es podria situar més enllà de l'estret de Gibraltar.

Estesícor assimila Eritia amb Gadeira o Gadir, l'actual Cadis, a ponent i més enllà del Mediterrani i de les columnes d'Hèracles, ja a l'oceà Atlàntic, davant de Tartessos, tradicionalment assimilat a la Bètica, la vall del Guadalquivir o el mateix riu. Que Eritia era Gadir o una illa pròxima serà la visió dominant.

Convé aquí esmentar que el bover Euritiό era fill d'Ares i d'Eritia, una de les Hespèrides amb el mateix nom que l'illa de Geriό. Estrabó (p. 204-205;

Page, 1962, 184A) ens ha fet arribar un fragment de la *Gerioneida* on Estesicor afirmava que Euritió va néixer més o menys davant de la famosa Eritia, al costat dels manantials inesgotables, d'arrels de plata, del riu Tartessos, en l'espluga d'un penyal.

Com que en un altre text breu conservat en un fragment de paper s'esmenta que unes persones arriben a l'illa de les Hespèrides, situades també a occident, lloc on Hèracles no havia d'anar a fer res fins a l'onze treball, es pot pensar que Eritia s'hauria emportat el seu fill a l'illa de les Hespèrides, i que quan va ser un home va entrar al servei de Gerió (Page, 1968, p. 148).

Hecateu de Milet situava Eritia a Ambràcia, a l'occident de Grècia, que era una regió rica en pastures i bestiar, d'on Gerió hauria estat el rei. Defensava que Euristeu no es podia haver assabentat de res d'un lloc tan allunyat com Ibèria (Arriano, *Anábasis*, II, 16, 5-6).

Heròdot (*Història*, IV, llibre VIII, p. 26-27) esmenta de passada Gerió quan s'ocupa de la descripció d'Escítia. I també situa l'illa d'Eritia prop de Cadis:

[...] els grecs que habiten el Pont contenen el següent: quan Hèracles arriava les vaques de Geríon, arribà a aquesta contrada, que ara ocupen els escites i que aleshores es trobava deshabitada. Geríon, però, residia lluny del Pont: tenia la seva residència en una illa que els grecs anomenen Eritia, prop de Gadira, ciutat situada més enllà de les Columnes d'Hèracles, a les ribes de l'Oceà.

Segons Estrabó, ja Ferecides (c. 450-400 aC) (Ferecides, 2008, p. 77; Schurer, 1952, p. 119 i 279-280) l'havia identificada amb el mateix Cadis, anomenat Gadeira, del fenici *gadir*, 'clos':

Sembla que Ferecides anomena Eritea la ciutat de Gadira, en què localitzen les aventures mítiques de Geríones. Altres, en canvi, assenyalen l'illa que corre paral·lela a aquesta ciutat, separada per un gual d'un estadi. Hi veuen un indret de bones pastures, perquè la llet dels ramats que hi peixen no produeix xerigot (Estrabó, III, 5, 4).

Aviè (*Periple*, 261-264, 305-307, 310-314)⁸ esmenta una *Arx Gerontis* (fortalesa de Gerió) a l'entrada del riu Guadalquivir: "Tot seguit ve el cap d'un

⁸ P. Villaba, traductor d'Aviè, considera que Eritia és l'illa de León o San Fernando, o sigui, l'illa que hi ha davant de Cadis, separada avui només 250 m del continent. La ciutadella de Geront estaria al sud de la badia de Cadis, on hi ha actualment el fort de Santa Catarina, mentre que el temple esmentat per Aviè estaria al nord de la badia.

temple i, a la llunyania, la ciutadella de Geront, la qual té un nom vetust arribat de Grècia, ja que sabem que, d'ella, Geríon, en altre temps, rebé el seu nom”.

Pomponi Mela (mort cap al 45 dC) a la seva obra *De chorographia* situa Eritia, l'illa que havia estat habitada per Gerions, a Lusitània. Aquesta i altres illes que hi ha allí són tan fèrtils que sembrades de blat, només amb els grans caiguts donen set collites o més (III 6, 47) (Bejarano, 1987, p. 10 i 110).

Plini el Vell (*Història natural*, IV, 120) també esmenta Eritea:

Pel costat on aquesta [l'illa de Gades] s'encara a Hispània, a uns 100 passos, hi ha una altra illa, d'una milla de llargada i d'amplada, en la qual es trobava la primera ciutat de Gadis. És anomenada Eritea per Èfor i Filistides, Afrodísias per Timeu i Silè, Junon pels indígenes. Timeu diu que la més gran de les dues ha estat anomenada Potinusa per raó dels pous; els nostres l'anomenen Tartessos, i els púnics Gadir, d'una paraula que en llegua púnica vol dir un tancat. El nom d'Eritea ve del fet que els tiris, que en van ser els primers habitants, eren tinguts per haver vingut del mar Eritreu. N'hi ha que creuen que és allí on habitaven els Gerions, el ramat dels quals Hèracles s'emportà (Bejarano 1987, p. 30 i 129; Plinius Secundus, 1967, p. 358-359).

També se situava a Occident el Jardí de les Hespèrides, on creixia un arbre de pomes daurades defensades per un drac. L'obtenció d'aquesta fruita és el motiu de l'onzè treball d'Hèracles. El mite de Gerió i el de les Hespèrides de vegades es barregen, i Gerió pot passar a ser rei d'Hespèria, com s'afirma a la Gran Enciclopèdia Catalana: “[Gerió] Regnava sobre l'Hespèria i vivia a l'illa Eritia. Hèracles, que també matà el seu bover Euritió i el seu gos de dos caps Ortre, el matà i li arrabassà el ramat de bous”.

Virgili considera que són d'Ibèria les vaques de Gerió: “[...] l'heroi de Tirint, vencedor i occidor de Geríon, va atènyer els camps laurentins i banyà les vaques iberes dins la correntia del Tiber” (*Eneida*, VII, 662-663).

I finalment, com veurem, de rei de Gadeira, Tartessos o Hespèria el veurem passar a rei d'Ibèria i després d'Hispània, o sigui, de tota la península.

HÈRACLES CONTRA GERIÓ

Gerió era, doncs, l'amo d'un ramat de braus i vaques vermells, que li vigilaven el gos Ortos o Ortros i el bover Euritió o Eurició, fill d'Ares i d'Eritia, que ja sabem que havia nascut a la mateixa contrada. Ortros, un gos amb dos caps, encara que algunes vegades pot ser representat amb un o tres, era fill, com tants altres monstres, de Trifó i Equidna, i germà de Cèrber, el gos de tres

caps que vigila les portes de l'Infern. Ortrós i Euritió, que defensaven el ramat, van ser morts per les fletxes enverinades amb la sang de l'Hidra de Lerna o per la clava d'Hèracles. La notícia de la seva mort va ser duta a Gerió per un personatge que per primera i única vegada apareix en un relat mitològic: Menetes, pastor del ramat d'Hades. El detall és significatiu: el ramat de Gerió i el d'Hades pasturaven per la mateixa contrada. De fet l'Hades se situava sovint a Occident, i aquest fet ha donat a Gerió un caràcter infernal.

Gerió s'enfrontà al grec i aquest el matà. Els fragments del poema d'Estesícor conservats en papirs d'Oixirrinc (Page, 1973, p. 138-154)⁹ ens permeten saber alguna cosa més. Abans de l'enfrontament hi ha una llarga conversa entre Gerió i Menetes, i també un consell entre els déus a l'Olimp. En aquest Atenea, protectora d'Hèracles, hi intervingué per fer saber a Posidó que ella estava de la part d'Hèracles i per recordar-li la promesa que sembla que li havia fet de no evitar la mort del seu net. Mentrestant Cal·lírooe prega al seu fill que no s'enfronti a Hèracles, però Gerió, que no sabia si era immortal o no, es decidí a fer-li front amb una reflexió de tipus homèric: si era immortal no calia que patís, i no es deixaria prendre el ramat; si no, preferia morir abans que lliurar el ramat sense lluita.

En la brega Gerió es presentà amb armadures, cascs, escuts i llances, tal com ho farien tres hoplites en formació. No sabem per què, un cap de Gerió va perdre el casc, que va caure a terra, i tot seguit Hèracles li va perforar el crani amb un dard. Estesícor explicava el trajecte mortal d'aquesta fletxa, en uns versos mig conservats en un fragment de paper (Page, 1973, p. 152):

[...] amb el destí de l'odiosa mort en el seu crani, tacà amb sang [...] fel, agonies de la Hidra de coll clapejat, matadora d'homes. En silenci i furtivament es va clavar al front, i amb força divina va travessar carn i ossos. I es va mantenir recta a través de la part alta del cap, i tacà amb roja sang llur cuirassa i extremitats. I Gerió inclinà el coll cap a un dels costats, com una rosella que, malmesa la seva delicada forma, perd de cop els pètals.

Hèracles va atuir el segon cap amb d'un cop de la clava "feixuga de nusos" que sempre portava;¹⁰ no sabem què va passar amb el tercer. Sembla, doncs, que Hèracles el va haver de matar tres vegades.

⁹ L'autor ha fet un ingent treball de trencaclosques que permet situar els fragments, curts i mutilats, dins del que seria l'estructura general del poema perdut.

¹⁰ Qualificatiu tret de l'Eneida, VIII, 221. La clava es representa amb molts de nusos, per ressaltar la seva pesantor i fortalesa. Alguns autors consideraven que en tenia tres.

Èsquil es refereix a aquest fet en un passatge de la tragèdia *Agamènnon*, quan fa que la seva esposa Clitemnestra lamenti les moltes vegades que li van arribar notícies de les desgràcies sofertes pel marit a Troia:

Si aquest home hagués rebut tantes ferides com, per recs diversos, la fama n'arribava a casa seva, bé es pot dir que és més foradat que una xarxa. I si hagués mort tan sovint com se'n multiplicaven els reports, podria vanar-se d'haver tingut tres cossos, com Gerió (*Agamènnon*, 86-875).

Segons Higí (67 aC-17 dC) en una de les seves faules, hauria estat una sola fletxa la que hauria mort Gerió: “[Hèracles] matà Gerion, el fill de Crisàor, de triple cos, amb un sol dard” (*Faules* 30, 11).

Ja hem dit que la lluita entre Hèracles i Gerió va ser un motiu molt freqüent en l'art grec dels segles VII i VI, sobretot en vasos ceràmics de figures negres i figures roges. Generalment es veu Gerió amb tres cossos, tres caps, sis braços i sis cames, dret i encara viu però amb un dels caps i cossos ja caiguts i tirats enrere. Davant seu té Hèracles, armat amb arc i fletxes, la clava o l'espasa, disposat a acabar amb la resta dels Gerions. Als peus dels combatents hi ha Euritió i Ortros, ja aterrats per fletxes o per la clava. Darrere d'Hèracles pot haver-hi Atenea, que el protegeix, i darrere de Gerió una dona que es plany, probablement la seva mare, Cal·lírroe.

Més rares són les representacions de Gerió mort, acabat ja l'enfrontament. Apareix així en un sarcòfag romà, en una metopa del temple de Zeus a Olímpia i és una de les escenes representades en l'escut d'Euripil, descendent d'Hèracles, segons imaginà Quint d'Esmirna: Ortros, Euritió i Gerió jeuen morts al costat del bestiar, Gerió amb els tres caps abatuts per la maça i ensagnats entre la pols (Quintus de Smyrne, 2003, p. 77 i nota 3).

Segons Pausànies, a la ciutat d'Amiclas, a Lacònia, es podia veure el gran tron d'Amiclet, amb multitud de representacions mitològiques, entre elles a Hèracles que s'enduia les vaques de Gerió (Pausànies, III, 18, 13).

Va ser justa la contesa entre Hèracles i Gerió, o simplement va ser un robatori i un assassinat injustificats? Aquest aspecte de la història també preocupava als autors antics.

Píndar (c. 522-c. 443 aC) justifica tant Hèracles com Gerió: un tenia dret a emportar-se les vaques, i l'altre havia de defensar-les (*Fragments*, 143):

La tradició, regina de tots,
de mortals, i d'immortals, guia,
i ho justifica com de dret, allò més violent

amb mà suprema. Ho demostro
 amb les proves d'Hèracles, perquè
 els toros de Geríones
 cap a les clastres d'Euristeu, el fill del Cíclop,
 s'emmenà [impunement], sense comprar-les.
 [...]
 Val més morir en defensa d'uns béns
 que algú t'estigui robant que no pas ser covard.

Plató (c. 427-347 aC), en un passatge de *Gòrgias* (484c), escrit molt a finals del segle IV aC, contraposa les lleis humanes a la llei del més fort que regna a la naturalesa i es mostra d'acord amb aquesta última i amb Píndar:

diu que sense comprar-les, i sense que Gerió les hi donés se les va endur, les vaques, pensant que és allò just per naturalesa, i que les vaques i tots els altres béns dels inferiors, dels més dèbils, pertanyen al més poderós i superior.

També Heròdot (*Història*, III, llibre III) s'acull a aquest sentit dels versos de Píndar quan diu que aquest no anava errat quan deia que “el costum és sobirà de totes les coses”.

De forma paradoxal en la lluita desigual Hèracles, l'heroi grec, considerat l'exterminador de monstres, el redreçador de torts, el salvador, l'alliberador (*Eneida*, IV, llibres VII-IX, p. 91, nota 46), se'ns presenta vestit amb una pell de lleó i armat com un bàrbar, amb la clava i l'arc. En canvi el monstre vesteix com tres soldats de la infanteria pesant grega, en formació tancada i amb les armes reglamentàries, la llança i l'escut.

ELS GERIONS, TRES GERMANS BEN AVINGUTS

Aviat es va voler donar una explicació racional al mite i es desenganxà els cossos per convertir el Gerions en tres germans, cosa que facilitaria la reconversió del monstre en rei. Els primers a oferir aquesta solució foren Diodor de Sicília (segle I aC) i Pompeius Trogus (28 aC-14 dC). El primer va escriure una *Biblioteca Històrica*, conservada en gran part, on parla del desè dels treballs d'Hèracles:

Euristeu li va imposar un desè treball, que era emportar-se els bous de Gerió que pasturaven a Ibèria prop de l'Oceà. Hèracles, que s'adonà que només podria portar a cap aquesta tasca amb moltes dificultats i una gran preparació, va posar a punt una gran flota, dotada amb el nombre de mariners i soldats que una tal

expedició requeria, car era ben sabut per tot arreu que Crisaor, anomenat així per les seves riqueses, rei d'Ibèria, tenia tres fills, cepats i famosos en la guerra, i que cadascun d'ells tenia grans exèrcits i homes valents al voltant seu, i això era la raó que Euristeu li manés aquest treball, perquè creia que era una tasca tan gran que no seria capaç de portar-la a cap.

Hèracles va reclutar la seva gent a Creta, va passar a l'Àfrica, la netejà de bèsties ferotges i la va convertir en un país fèrtil. A Egipte matà el tirà Busiris i fundà una ciutat. Arribà a prop de Gades i erigí els dos pilars a cada costat de l'oceà.

Des d'allí, junt amb la seva flota, va passar a Ibèria, on va trobar els tres fills de Crisaor amb tres poderosos exèrcits. Des de lluny va desafiar-los a un combat singular, i havent-los finalment occit, va guanyar Ibèria i s'emportà l'abundós ramat de bestiar.

Al cap de poc, quan travessa Ibèria, va ser honorat per un príncep pietós i just, i en agraïment el va obsequiar amb part del bestiar. I aquell el va consagrar tot a Hèracles, i cada any li sacrificava un d'entre els millors dels braus criats, i alguns d'aquesta raça sagrada encara perduren a Ibèria avui dia (Diodor de Sicília, IV, 17, 1; 18, 2-3).

Pompeius Probus fou autor de les *Històries Filípiques* sobre la successió de reis a Macedònia i altres dinasties. L'obra s'ha perdut, però ens és coneguda sobretot gràcies a Marc Junià Justí (finals del segle I), que en va fer un breu resum. En el llibre 44 parlava d'Hispania, descrivia el país i la seva gent i explicava llegendes que després s'aniran repetint i serviran d'inspiració als cronistes medievals, com que a Lusitània les eugues queden prenyades pel vent, o que després de la guerra de Troia, Teucro, fill de Telamó, es va establir a Galícia. Esmenta un tal Hispà, que hauria donat nom a Hispania, situa a Tartessos les guerres dels titans contra els déus, i explica que un dels seus reis, Gàrgoris, que els va ensenyar a recollir la mel, va intentar de diverses maneres matar el seu nét Habis, nascut d'una filla seva que va ser violada, però que aquest finalment el va succeir. Opinava que Gerió no era un gegant amb tres cossos, sinó que es tractava de tres germans, molt semblants i ben avinguts en tots els aspectes, que es van oposar al robatori del seu bestiar (Justí, LXIV, 4, 14-17):

En una altra part d'Hispania, que està formada per les illes, regnà Gerió. En ella són tan abundants les pastures, que els ramats rebentarien, si no s'aturés l'engreix amb el dejuni. Els ramats de Gerió, en ser l'única cosa que es considerava riquesa, van ser de tan gran renom, que van atreure Hèracles des de l'Àsia per la importància del botí. Expliquen també que Gerió no va tenir una

triple naturalesa, com diuen les faules, sinó que va ser tres germans amb una unió tan gran, que tots semblaven animats per un sol esperit, i que no van fer la guerra a Hèracles per pròpia iniciativa, sinó que, quan van veure que els treien els ramats, van tractar de recuperar amb la guerra el que havien perdut.

Hèracles, Gerió, Hispà, Gàrgoris i Habis seran convertits en reis d'Hispania pels autors medievals, que aprofitaran qualsevol detall d'aquestes antics relats per construir les seves històries.

Dió de Prusa (40-120 dC) en un dels seus discursos (*Orat.*, VIII, 31) fa explicar a Diògenes el cínic els treballs d'Hèracles, i entre ells com també el d'aquell Gerió que tenia tants bous i passava per ser el més ric dels occidentals, el va matar, a ell i als seus germans, i es va emportar els seus ramats.

ENTRE ELS MITES I LA HISTÒRIA

En època medieval els mites grecoromans van ser substituïts pels judeocristians. Però no del tot, perquè els antics mites encara proporcionaven models per a la vida cristiana i s'hi podien trobar fundadors de dinasties, ciutats i nacions. A Girona mateix veiem com en el Tapís de la Creació hi figuren el sol i la lluna representats com a divinitats, i el mateix Hèracles, model de governant fort, simètric a la figura del bíblic Samsó (Castiñeiras, 2017, p. 13-36).

Les diferents nacions que sorgiren després de la fi de l'Imperi Romà d'Occident tingueren interès per conèixer llur passat i orígens més remots, que volien com més prestigiosos millor. Calia situar el naixement de la nació, els seus primers passos i les fundacions de les ciutats de forma ordenada en el temps.

Al Pròxim Orient els llibres de la Bíblia permetien enllaçar la creació de la humanitat amb la història. La successió de patriarques, jutges i reis enllaçava amb assiris, babilonis, perses, grecs i romans. Fins i tot era possible intentar establir una cronologia del món en anys naturals, gràcies a les genealogies i fets històrics que s'hi relaten. Certament les dificultats eren moltes, agreujades per les contradiccions entre els diferents llibres o les diferències entre els textos hebreus i la seva traducció grega, anterior al moment en què els primers van ser fixats definitivament. Per tot això els recomptes no sortien tots igual.

Els jueus comptaven els anys a partir de la data de la creació, fixada el dia 1 del mes de *tishri* de l'any 1, que equivalia al 7 d'octubre de l'any 3761 aC,

segons càlculs fets pel patriarca Hillel II, que presidia el Sanedrí el 359 dC, sobre el text hebreu de la Bíblia. Aquesta és la cronologia usada a Girona en les làpides jueves del cementiri de Montjuïc, avui exposades al Museu dels Jueus.

Els cristians ortodoxos usaven l'anomenada era bizantina, que situava la creació del món l'any 5508 aC a partir de càlculs fets sobre la Bíblia Septuaginta.

Entre els protestants es va imposar el càlcul de James Ussher (1581-1656), un expert en llengües semítiques. Va ser arquebisbe d'Armagh, envià un agent a buscar textos bíblics al Pròxim Orient, formà una impressionant biblioteca personal que incloïa el llibre de Kells i publicà al 1654 *Annals of the Ancient and New Testaments*, on calculava que la creació del món havia començat el 24 d'octubre de l'any 4004 aC. Aquesta data s'incorporà, en forma de nota, a les edicions de la Vulgata, i després a la traducció anglesa del rei Jaume, i aviat es considerà de tanta autoritat com el text llatí mateix. El càlcul d'Ussher no era pas un caprici banal. Es basava en còmputos fets a partir del Pentateuc samarità, que presenta més de dues mil variants textuais sobre el Pentateuc masotèric o jueu. El Pentateuc samarità era tingut en aquella època com més acostat al text vertader i primitiu. Ussher tenia un agent a Síria que li'n va adquirir sis exemplars.

L'Església romana preferia el càlcul que feia remuntar la creació del món al 5199 aC, i així es deia en la kalenda que s'acostumava cantar en la vigília de Nadal, com bé explicava Baldiri Reixac en les seves *Instruccions per a l'ensenyança dels minyons* (p. 76).

Avui aquestes cronologies ens fan somriure per massa curtes. Però els cronistes de les nacions europees les devien trobar enormement llargues, ja que havien de construir un relat dels fets succeïts en llur nacions des que foren poblades després del diluvi universal fins a les primeres notícies escrites. Les fonts disponibles eren poques, i per això es van valer tant del relat bíblic com dels mites clàssics i dels geògrafs i historiadors antics, així com d'un ús abusiu i forçat de l'etimologia. El resultat no tenia ni cap ni peus, però s'imposava pel principi d'autoritat, com la que s'atorgava a l'esmentat Marc Junià Justí, perquè era confós amb sant Justí, el primer dels sants pares apologistes, martiritzat cap al 165 dC. Cada autor anava copiant dels anteriors, tot afegint, millorant o criticant. El cas de Geriò, que d'amo d'un ramat en una mítica illa oceànica passa a ser rei d'Hispania i fundador de Girona, n'és un bon exemple. Així aconseguïen arribar a les èpoques ja documentades: les colonitzacions gregues, la dominació romana i la cristianització dels pobles bàrbars depenent dels llocs.

Naturalment els autors buscaven en el passat justificar el present de la nació i encarrilar el futur. Així els espanyols imaginaven una Hispània unida des del començament. Els catalans, al costat de la valoració del passat antic també mitifiquen els gots, de la mateixa manera que els francesos ho feien amb els francs, i després els herois llegendaris de la reconquesta, com Guifré el Pelós i Otger Cataló. El primer justificava el naixement de Catalunya, i el segon, el del nom de la nació.

EL POBLAMENT DE LA PENÍNSULA IBÈRICA I CATALUNYA

Tot el relat de la primitiva història de la península Ibèrica o Hispània, que ocupà dotzenes de cronistes i omplí milers de pàgines en època medieval i moderna, està apuntalat sobre el no res.

Túbal, fill de Jàfet, net de Noè, va ser generalment considerat el primer poblador. De fet, el Gènesi, quan parla dels fills de Noè i de la repoblació del món després del diluvi, s'ocupa poc de la descendència de Jàfet, de la qual només dona a entendre que ocupà terres al nord, a Europa, a tot estirar fins a Grècia, i també a l'Àsia occidental: "Fills de Jàfet; Gómer, Magog, Madai, Javan, Túbal, Mèsec i Tiràs. Fills de Gómer: Asquenaz, Rifat i Togarmà. Fills de Javan: Elisà, Tarsís, Quitim i Dodanim. A partir d'ells es va fer la dispersió per les illes dels gentils, cadascun segons la seva llengua, segons les seves famílies, entre les seves nacions" (Gènesi, 10, 2-5).

Pels noms es pot deduir que Madai hi seria com a avantpassat dels medes i Javan dels jonis. Quitim és un nom que es donava a Creta. Túbal i Tiràs les poques vegades que tornen a ser esmentats a la Bíblia sempre van junts, i sembla que simbolitzen unes poblacions del nord d'Anatòlia.

Els hispans, que potser podrien haver-se fixat en Tarsís, ja que hi ha qui creu que quan la Bíblia esmenta Tarsís es refereix a Tartessos, el regne que segons fonts clàssiques va existir al sud de la Península, van fer de Túbal, cinquè fill de Jàfet, el primer poblador i el primer de la llista dels reis d'Hispània de la qual Gerió també formarà part.

La possible relació de Túbal amb Hispània es comença a insinuar quan l'historiador Flavi Josep (37-100), en la seva obra sobre les antiquitats judaïques (I, 6,1), tot parafrasejant el Gènesi, afirma que els set fills de Jàfet poblaren les terres que estaven despoblades des de les serralades dels Taurus i l'Amanus fins al riu Don i Gades. Gómer seria el pare dels galates que vivien a Anatòlia (aquí s'acollien els cronistes francesos per imaginar que també ho era dels gals, i van arribar a establir una llista genealògica des d'ell fins a

Vercingetòrix i els reis merovingis), Magod era pare dels escites; Madai, dels medes; Javan, dels jonis o grecs. I a continuació diu que “Tubal fundà els tubalians, que actualment reben el nom d’ibers”. Com que tot seguit parla de Mossoc, pare dels capadocis, i de Tiràs, pare dels tracis, és clar que es referia a la Ibèria del Càucas, avui Geòrgia. La possibilitat que Tarsís, fill de Javan, pogués ser el poblador del Tarsís o Tartessos del sud de la península Ibèrica quedava impracticable per fet que Josep el fa pare dels tarseus habitants de Cilícia, cosa que creia provada perquè aquesta tenia per capital Tars.

En la mateixa obra Josep parlava elogiosament de Crist en el famós *testimonium flavianum* (XVIII, 63), un paràgraf encara discutit, totalment o en part afegit per algun copista cristià. També informava de la mort de Jaume, germà de Jesús i cap de l’església de Jerusalem, lapidat a instigació del gran sacerdot Ananies (XX 197). Per tot això la seva autoritat va ser tan gran com la dels evangelis.

Més endavant sant Jeroni, autor també d’indiscutible autoritat, avançà un pas més i va fer Túbal pare dels ibers d’Hispania. S’inclinà per aquesta possibilitat a causa de la presència a Hispania del riu Iber o Ebre.

Els primers cronistes espanyols creien, doncs, que Hispania va ser poblada per Túbal, que inicià una dinastia de reis. Dinastia que es veia interrompuda per Gerió i Hèracles. Aquest últim iniciava una nova dinastia que anava fins a una gran sequera, un despoblament, la pèrdua de la unitat i l’arribada de grecs i romans.

GERIÓ EN LA HISTÒRIA MEDIEVAL I MODERNA D’ESPANYA I DE CATALUNYA

Des de sant Isidor (500-636) fins a finals del segle XV historiadors i cronistes van construir els seus relats de la història d’Espanya o de Catalunya en l’època anterior a la dominació romana a partir dels textos que hem anat esmentant i de les idees que els suggerien les similituds dels noms de persones, ciutats i accidents geogràfics. Alguns van gaudir de gran autoritat i els seus escrits eren donats per bons i seguits sense crítica. Van anar construint un relat fantasiós, llarg i complicat on Gerió té un paper de tirà que és justament mort per Hèracles. Ens fixarem només en alguns.

Rodrigo Jiménez de Rada, anomenat el Toledà (1170-1247), arquebisbe de Toledo, va escriure una història, *De rebus Hispanie*, que va acabar el 1243. Es va basar en autors anteriors que ell mateix esmenta en el pròleg, i en els fets més

antics sobretot en sant Isidor, al qual segueix i en algunes ocasions interpreta. Atribueix el poblament d'Àfrica a Cam i d'Àsia a Sem. Més atenció dedica als fills i nets de Jàfet, als quals, d'acord amb Isidor i Josep, atribueix amb molta seguretat pobles d'Europa i Àsia. El cinquè fill de Jàfet, Túbal, establí la seva gent, *coetus Túbal* (*cetúbals*, multitud de Túbal), al llunyà Occident, anomenat Hespèria a causa de l'estel del vespre, Vèspèr. La seva llengua era l'euskera, mentre que altres fills de Jàfet establerts en altres llocs d'Europa tenien altres llengües. Primer habitaren els Pirineus, i anaren cap al sud. Arribats a l'Ebre el nom de cetúbals passà a ser celtíbers. A Túbal s'atribuïa la fundació de Setúbal, Tafalla i Tudela. Van tenir amb el temps diferents cabdills, fins que va venir Hèracles, que havia nascut en temps de l'israelita Gedeó, que fou jutge d'Israel a partir de l'any 1273 després de la confusió de les llengües. Quan Hèracles va arribar a Hespèria hi vivia un príncep fort i terrible, anomenat Gerió, ric en bestiar, i senyor de tres regnes: Galícia, Lusitània i Bètica. Per això se l'ha descrit amb tres caps. El Toledà aporta aquí les cites de Virgili i Ovidi ja esmentades. Hèracles va acomodar els gèlats que l'havien acompanyat a Galícia, i pels èspals va fundar Hispalis i va seguir arrasant tota Hispània. A la Carpetània va vèncer el monstre Caco, que vivia al Moncayo, i que va fugir a Itàlia on després, camí de Tirint, Hèracles se'l tornaria a trobar. Al Moncayo Hèracles fundà, amb els tiris i ausonis que l'havien acompanyat, Taraçona. Va fundar també la ciutat d'Urgell i va donar encara als ausonis les terres d'Ausònia i la ciutat de Vic. Tenia vuit barques a Galícia, i va portar la novena a la costa de Celtibèria i amb la seva gent fundà una ciutat que per aquest fet s'anomena Barcelona (*ex nona barcha Barchinonam appellauit*). Finalment Hèracles va posar Ispan davant del país i es va embarcar cap a Itàlia. Aquest últim va ser un bon rei i va fundar més ciutats, però a partir d'ell Hispània va estar sota el poder dels grecs, per estar-ho més endavant dels romans, sempre sotmesa fins al temps dels gots.

Pel Toledà, doncs, i en això és una excepció, Gerió va ser un príncep celtibèric descendent dels primers pobladors, i Hèracles, un invasor que injustament sotmeté el país.

En la *Historia de España* d'Alfons el Savi (1221-1264), escrita al segle XIII, Gerió obligava els súbdits a lliurar-li la meitat dels seus béns, i també els seus fills, fins que va arribar a aquestes terres Hèracles. Els habitants d'Hispània li van demanar ajuda, i Hèracles reptà Gerió a una lluita a mort. Va vèncer després de tres dies de batalla, i el cap del gegant va ser enterrat en el mateix lloc on s'aixecà la torre d'Hèracles a la Corunya.

Pere Tomic (mort abans de 1481) va escriure una història del reialme d'Aragó i principat de Catalunya que acabà el 1438, encara que no es publicà

fins al 1495. Comença amb la creació del món i explica el poblament d'Espanya en els capítols 4 i 5. En el sisè tracta de l'arribada d'Hèracles amb molta gent grega que foragità els celtíbers que fins aquell moment hi vivien, governats per Gerió, que morí en mans del grec, igual que Cayo (Caco), el gran gegant que també senyorejava molta gent. Hèracles fundà Sevilla, Tاراçona (amb gent del Ter i d'Osona), Tarragona, Balaguer, la Seu d'Urgell, Vic (en memòria de la victòria sobre els osonencs) i Manresa. Mentre ell era a Vic, a Grècia els reis grecs s'embarcaven cap a Troia. El van venir a buscar amb nou barques, vuit de les quals es van estavellar davant de Montjuïc. Hèracles va fundar Barcelona (Barcanona) amb gent de la novena barca i salpà cap a Grècia després de deixar el poder al cavaller Ispan. Morí pel camí i no va poder participar en la guerra de Troia. Havia nascut en temps de Gedeó, jutge d'Israel, 1224 anys després de la confusió de les llengües i visqué 80 anys (Tomic, 2009, p. 162-186). Ispan en visqué setanta i morí i fou enterrat a Barcelona.

No tots els autors eren de la mateixa corda. La idea del poblament d'Hispania per Túbal va ésser combatuda al darrer terç del segle XV per Jeroni Pau i el seu amic Miquel Carbonell. Jeroni Pau només es refiava dels autors clàssics (Duran 1991; Pau 1986; Carbonell 1997).

El cardenal i bisbe de Girona Joan de Margarit i Pau (1422-1484) va escriure uns comentaris al Gènesi que van gaudir d'enorme autoritat, on intentava aclarir moltes d'aquestes qüestions. Es tracta del *Paralipomenon Hispania libri decem*, imprès per Sancho Nebrija a Granada el 1545. És una història d'Hispania des dels orígens fins a August on critica els historiadors locals i utilitza les noves edicions renaixentistes dels textos clàssics. Gaudí de tanta autoritat que els altres comentaristes acostumaven citar-lo simplement com "el Gironí". Hauria estat el primer que, per la semblança dels noms, va atribuir la fundació de Girona a Gerió:

Doncs bé, entre aquestes [ciutats] que pertanyen a temps més recents, anteriors a l'arribada d'Hèrcules, anomenaré primer la nostra ciutat de Girona. De fet fundà aquesta ciutat Gerion, fill de Crisàor i rei d'Hispania, el qual fou mort pel mateix Hèrcules. I s'anomena Gerunda de Gerion i del riu Unda, el qual flueix pel mig de la ciutat" (Vilallonga & Ferrer, 2001, p. 305-322).

La cosa es va complicar amb l'aparició de Giovanni Nanni (1432-1502), conegut com Annio de Viterbo. Era un frare dominicà, hàbil falsificador. Feia creure que coneixia les antigues llengües del Pròxim Orient, i va simular que havia descobert disset textos inèdits d'autors clàssics, entre els quals

Berosus, Fabius Pictor, Cató i Manetó, que va publicar el 1498 en un volum dedicat als reis Catòlics. Va afegir els seus comentaris als textos falsos. El nus de tota l'obra són les concordances cronològiques. Volia establir una història amb una cronologia absoluta i irrefutable de tots els temps antics a partir del diluvi universal. Establí un llistat de reis assiris, que correlacionà amb els regnats d'altres països d'Europa, als quals confirmava així la història que els faltava. Dedicà a Hispània el llibre *De primis temporibus et quattor et viginti regibus primus Hispaniae et eius antiquitate* (1552). Aquí apareixen per primera vegada els 24 reis primitius d'Hispània començant pel mateix Túbal, en una esfereïdora barreja de personatges bíblics, clàssics i egipcis. Però no hi figuren troians, un element essencial en aquests combinats a França i Itàlia, dins dels mites de les "ciutats troianes" que es remunta ja al món clàssic i que feia que moltes ciutats, com la mateixa Roma, es prestigiessin amb un fundador entre algun dels fugitius de la ciutat de Príam. Al contrari, com indica E. Duran (1991, p. 10) Heracles és cridat pels grecs per anar a lluitar contra Troia. Totes aquestes invencions estan al servei de la política i del poder centralitzat que es va imposant al Renaixement. Aquesta és la llista que va establir Annio dels noms, en llatí, dels vint-i-quatre primers reis d'una Hispània unificada ja des dels orígens: 1 Tubale, 2 Ibero, 3 Iubala, 4 Brygo, 5 Tago, 6 Beto, 7 Gerione, 8 Trigemino Gerione, 9 Hispalo, 10 Hispano, 11 Libyo Hercule, 12 Hespero, 13 Atlante Italo, 14, Sycoro, 15 Sicano, 16 Siceleo, 17 Luso, 18 Siculo, 19 Testa, 20 Romo, 21 Palatuo, 22 Caco, 23 Erytro, 24 Mellicoa (Gargoris).

El setè rei era Gerió, segons Annio un nom derivat de l'hebreu *gera*, que voldria dir sobrevingut, anomenat també, a causa de les seves riqueses, Chryseus pels grecs, Aureus pels llatins, Deabus pels africans. Era fill del rei nùmidarbas i tenia tres fills forts i valents anomenats Trigesimo Gerione o Lomminis, que van ser morts per Hèracles. Van fundar Girona, anomenada Gerunda i Lomnimia. Citant l'autoritat de Beroso, autor que ell mateix s'havia inventat, Annio de Viterbo diu que Gerió assumí la tirania l'any 32 de l'assiri Armatritis, 540 després del diluvi, 371 de la fundació d'Hispània i 1768 abans de Crist. Va regnar 35 anys, i els succeïren els Gerions, dels quals també dona relacions cronològiques. Mentrestant, embolica que fa fort, a Egipte Tifó es va confabular amb mig món i va matar Osiris. Hèracles Libi, el fill d'aquest, va fer la guerra a tots els conjurats, contra Tifó a Egipte, Busiris a Fenícia, el fill de Tifó a Frígia, contra Creta i Líbia, i a Hispània contra els Gerions. Després de matar aquests, que havien regnat 42 anys, en el seu lloc posà Hispal (p. 297-298). Les falsificacions d'Annio de Viterbo van influir decisivament en la majoria dels

autors que després d'ell es van ocupar del primer poblament d'Hispania.¹¹

El valencià Pere Anton Beuter (1490/1495-1554) publicà el 1538 una crònica sobre les antiguitats d'Espanya. Té molta cura de la cronologia dels fets, que treu del fals Beroso, o sigui, d'Annio de Viterbo. Així, afirma que Túbal regnà entre 167 i 170 anys, i que arribà a Hispania el dotzè any del regnat de Nemrod, el qual havia començat a regnar a Assíria l'any 130 després del diluvi. Nemrod fou succeït pel seu fill Belo, que en regnà 62 i després pel seu net Nino. En l'onzè any del regnat d'aquest últim, Noè, pel que sembla encara viu, va venir d'Armènia a visitar el seu net Túbal. Succeïren Túbal, Iber, Juballa, Brigo, Tago i Beto o Betis (Beuter, 1982, p. 105).

En temps de aquest Betis passà de la terra de Líbia un baró principal que, per ser estranger a esta terra, fou nomenat Gerion, que vol dir avenedís, i per home de moltes experiències trobà les menes de or i de argent, ab què fón persona tan rica que el nomenaren Deabus, que vol dir ric. Aquest, en lo lloc on desembarcà edificà una població, i nomenà-la Coblíbie, que vol dir port de Líbia; hui la nomenam Cabliure. Aquest Deabus, ab la molta riquesa que tingué, alcançà ser rei d'Espanya après la mort de Beto, essent persona molt manyosa. Prengué lo regne d'Espanya l'any del diluvi 514, i regnà vint-i-cinc anys. Edificà en memòria sua la ciutat de Girona, nomenant-la de son nom Geriona, i residint algun temps en ella, passà a la illa Eritrea, que és en la mar de Portugal... Succeïren a Gerion tres fills que restaren d'ell, nomenats també Geriones... Estos repartiren la monarquia d'Espanya en tres parts, concordant-se après de guerres, en lo any del diluvi 549 [...] Estos feren la magnífica sepultura a Gerion, son pare, en una penya dins la mar, prop de Cadis.

Hèracles Libi vingué contra ells perquè els Gerions, pare i fills, havien tingut a veure amb la mort del seu pare. La guerra que seguí fou la dels titans, que eren els gegants. Hèracles els vencé en una lluita cos a cos a Mèrida. Fou rei d'Espanya i el succeí el seu fill Hispal.

Les increïbles històries que servien per farcir els primers mil·lennis ignots de la història hispànica es poden llegir també a l'obra de Florian de Ocampo (1495-1558), *Crònica General de España*, de la qual va publicar entre 1543 i 1553 els 5 primers volums, que arriben fins al segle III dC.

El pare Juan de Mariana (1536-1624) en la seva *Historiae de rebus Hispaniae* (Toledo, 1592) en vint llibres, publicada també en castellà el 1601, va voler ser crític amb les faules que es pretenien història i sobretot amb el fals Beroso,

¹¹ El cas de Francesc Tarafa i d'altres humanistes catalans ha estat estudiat per Vilallonga & Ferrer, 2001.

però en realitat el que fa la seva Historia, reeditada i llegida fins ben entrat el segle XIX, és confirmar-les. El primer poblador d'Hispania hauria estat Túbal, però no creu que se sàpiga gran cosa sobre els seus successors, dels quals cita Brigus, Tago i Beto. En canvi posa fe en els Gerions, als quals dedica el capítol VIII del primer llibre de la *Historia*. Gerió, un estranger vingut a Hispania, s'hauria enriquit amb l'or i tiranitzat els habitants de la Península, que vivien dispersos i sense govern (Mariana, 1950, p. 9):

Hecho tirano y apoderado de todo, se entiende que edificó un castillo y fortaleza de su apellido en frente de Cádiz, por nombre Geronda, con cuya ayuda pensava mantenerse en el imperio que había tomado sobre la tierra. Edificó asimismo otra ciudad deste apellido de Gerunda, si no engaña la conjetura del nombre, á las faldas de los Pirineos en los Ausetanos, que hoy es la ciudad de Girona. Pretendía, es á saber, abrazar con estas dos fuerzas las marinas todas de España, y fortificar-se para todo lo que sucediese.

Per posar fi a les seves injustícies va venir contra ell Osiris, rei d'Egipte, amb un exèrcit i va tenir lloc una gran batalla a Tarifa. Gerió va ser vençut, mort i sepultat a Barbate. Paradoxalment fou divinitzat, ja que el pare Mariana es fa ressò del fet, ben cert i real, que va tenir un temple a Sicília i un oracle a Pàdua. A partir d'aquí hi afegeix les llegendes i els reis d'Espanya generalment acceptats fins a enllaçar amb l'arribada dels fenicis.

Coses totes elles que ens explicarà també pels mateixos anys un autor empordanès en una obra publicada el 1609. Jeroni Pujades (1568-1635), fill de Castelló d'Empúries, va escriure una crònica de Catalunya a principis del segle XVII. Només se'n va publicar, en català, l'any 1609, el primer volum. La resta va restar molt de temps inèdita. Peire de Marca (1594-1662), visitador general de Catalunya i l'autor de *Marca Hispanica, sive limes Hispanicus*, se n'aprofità i s'emportà a París la segona part per servir els seus designis. Aquests eren els de Lluís XIV i culminaren en el tractat dels Pirineus, que en gran part fou l'obra d'aquest arquebisbe de París i hàbil negociador. L'obra de Pujades no fou publicada fins al 1829, en castellà, amb el títol *Crónica Universal del Principado de Cataluña*. La primera part, volum I, conté els successos que afecten el Principat des de la creació del món fins a la vinguda de Publi i Gneu Corneli Escipió el 218 aC. Per l'autor Europa no hauria estat poblada abans del diluvi, desastre que va ocórrer el 1656 després de la creació.

Pujades descriu la vinguda de Túbal, exposa les hipòtesis del lloc d'arribada i la llengua que parlava, que hauria d'ésser l'arameu, que creu que és l'arrel del basc. Primer aquest país s'hauria anomenat Jobèlia, de Jobel, un dels noms de Túbal. Més tard els seus habitants serien anomenats

ibers, després celtibers i finalment hispans. Després arribaren els celtes, els caspis, fundadors de Casp, i al 177 després del diluvi, gent que fugia de la tirania de Nemrod, fill de Cuix i el primer que va ésser fort a la terra (Gn. 10, 8-11).

Jeroni Pujades dedicà a Gerió i els seus fills els capítols XVII-XIX de la seva crònica. Es basa en autors anteriors, que esmenta i si s'escau crítica, i els seus propis raonaments. Ja abans de la mort de Betus, últim rei de la línia legítima sorgida de Túbal, hauria arribat a Hispània un home fort que seria anomenat Gerió, que voldria dir 'aventurer'. Venia de Líbia i en desembarcar fundà Cotlliure, que voldria dir 'port de Líbia'. Va començar la seva ascensió a Catalunya, d'on va descobrir la riquesa. Va fundar Geriona, anomenada més tard Gerona. Creu que se li deu la ciutat vella, anomenada la Força, i que els seus fills, anomenats Lomnimis, la podrien haver ampliat i anomenat Lomnimia, que seria un altre nom de Girona. Fa una bonica descripció de la ciutat (Pujades, 1609, f. 15):

Aquesta ciutat [la fundada per Gerió], tinc jo per mi, degué ésser la ciutat vella, que vui anomenen la força. Perquè vist lo modo dels edificis de les muralles y torres certament denota la antiguitat. Lo territori és hu dels millors de tota Cathalunya. Que si bé és fret lo Cel en hivern, tant que per proverbi se sol dir, fret negre de Gerona; totavia, és abundantíssim de llenyes, pa, vi, bones fruytes, millors carns, boníssims, y famosos formatges de la Selva, y finalment abundant de tota volateria. Tres dies la semmana se te mercat en ella, y és la millor plaça de tot Catalunya, y venen de ella moltes provisions a la ciutat de Barcelona. Los dos rius Ter i Onyar, regan son territori, y te moltas fonts y regalos per al estiu, les aigües bones i sanes, les de la força fresquíssimes, que de estiu no tenen necessitat de neu. La vista de la campanya, és poca y bona. La grandesa de la ciutat és tal, que après de Barcelona és la millor de aquest Principat.

Un cop mort Betus i ja senyor de les dues ciutats per ell fundades, Girona i Cotlliure, s'anà apoderant de tot Hispània. Corria l'any 513 o 514 després del diluvi, 1793 o 1803 abans de Crist, 371 del poblament d'Espanya i 2189 després de la població del món. Gerió, immensament poderós i ric, amo de grans ramats, robava i maltractava els seus súbdits. Molts gironins s'hi van oposar i es retiraren a la costa per fer-li front, on fundaren Palamós.

En el capítol XVIII Pujades ens presenta el rei d'Egipte Osiris, que rep també molts altres noms, a qui arribà la brama de les maldats de Gerió. Deixà el govern d'Egipte al seu germà Tifó i vingué a Espanya amb molta gent per castigar el tirà. Quan la seva tropa topà amb la de Gerió tingué lloc

una gran batalla, la més gran que mai no hi havia hagut a Hispània, que va ser mitificada com a batalla entre déus i gegants. En ella morí Gerió. Osiris l'enterrà prop de Trafalgar, pacificà el país i el repartí entre els tres fills bessons de Gerió, després d'amonestar-los, i finalment es retirà a Egipte. Desgraciadament els egipcis portaren amb ell la idolatria. Els primers sacrificis es varen fer al coll d'Ares entre Camprodon i el Rosselló, i a Ares, entre el Conflent i França.

En el capítol XIX veiem com els tres germans van estar molt units, i per això se'ls representava com un ésser de tres caps. Poderosos, rics i plens de supèrbia, pactaren amb Tifó perquè matés el seu germà. Aquest així ho va fer, esquarterà Osiris i repartí els trossos entre els conspiradors. Osiris deixà una esposa, Isis, i un fill, Hèracles Libi, que al cap d'uns anys matà Tifó, recollí els troços del seu pare i els enterrà. Per venjar-lo i cridat pels desgraciats súbdits dels Gerions vingué a Espanya passant per les illes Balears. Desembarcà a Càdis després de bastir les columnes que porten el seu nom. D'allí, buscant els Gerions, passà a Roses. Quan els trobà, per evitar les morts que es produirien en una batalla, els reptà a combatre ells sols. Els Gerions acceptaren i Hèracles els matà un rere l'altre. Isis, anomenada també Ceres, que havia ensenyat l'agricultura als egipcis, especialment el cultiu dels cereals, acompanyava el seu fill, i fundà Ceret. Hèracles es retirà i deixà com a rei d'Espanya el seu fill Híspal, pare d'Hispan. D'ells va rebre el nom Espanya (Pujades, 1609, f. 16v).

[...] fonch tanta la conformitat tingueren estos germans apres de averse partidada la terra, que fingiren los Poetes varies y diverses cosas dells. Porque volent significar una unió, y poder insuperable, no tingueren altro symbolo, ni figura millor que la de aquestos tres germans, com los pinta Andreu Alciat en les sues Emblemas, en aquesta forma. Altres Poetas fingiren un Rey Gerion amb tres caps [...] Altres digueren era un rey Gerion, que tingué tres Regnes, Galícia, Lusitània, y Bètica" (fig. 4).

Sobre l'actitud dels cronistes medievals diu Carles Fages de Climent (2003, p. 268) quan comenta la fundació de Girona per Gerió:

Esto [es referia al començament del regnat dels fills de Gerió] acontecía exactamente en el año 1758 antes de la venida de Jesucristo. Por lo menos así lo asegura Jerónimo Pujades, el verídico cronista, y otros graves varones que lo van transcribiendo unos de otros, tan pimpantes, con idénticas frases, sin que sus palabras dejen traslucir el más leve atisbo de ironía.

Coronica vniuersal

lloch. Deu volent veurem. Entre altres llochs hont se feren los primers sacrificis, diu Comte, que foren en les montanyes de Coll de Aras, entre Camprodo y Kofello, y en la de Aras entre Conflent, y Franca, y que de aqui los resta lo nom. Acaba des aquestes cofes per Osiris, se embarca, y torna a Aegipte, abont auia dexat per Governador a son germa Tifon: ab lo qual li succehi lo que en lo capitol feuguent veurem, relasant primer alguna cosa dels Gerions, qui restarē en Espanya.

Cap. XIX. De com los Gerions possehiren Espanya y vingue Hercules contra dells, tocant a les Illes de Mallorca, y com despres de auer los vençus se passa a Italia.

Vent partida Obris la senyoria de Espanya entre los tres fills de Gerion, com en lo passat capitol auem dit, (o auete la partida ells matixos apres de moltes guerres, segons vol Beuter) comensaren a regnar en lo any mil setecents cinquanta y vuyt abans de la vinguda de Christo nostre Senyor, y quatre cents y sis apres de la poblacio de Espanya, y sinccents quoranta set apres del diluui general, segons Florian de Campo: o en mil setecents setanta abans de Christo nostre Senyor, segons lo Canonje Tarafa, y sinccents quoranta y nou apres del diluui, segons Booter, que es lo compte de Ioan Annio, Goes, y Garcia, que ve a esser, en quatre cents y sis de la poblacio de Espanya, y mil setecents setanta tres abans de Christo. Les Prouincies que caberen a cadmans ab lo repartell, no esta molt clar. Pero la concordancia dament del Bisbe Lucio Marincio, y tanta la conformitmans apres de auer que fingiren los Poetas dells. Perqu vnio, y poder insu altro symbolo, ni aquestos tres gerndreu Alciat en le aquesta forma.

Altres Poetas fingiren, era vn Rey Gerion ab tres caps: Y apareix ho entengue axi Tomich, com pola vn sol Gerion vençut per Hercules. Altres digueren: era vn Rey Gerion, que tingue tres Regnes, Galicia, Lusitania, y Betica, com ho escrigueren los nostres Doctors Guillem de Vallfeca, laume Marquilles, y mossen Diego de Valera, y don Rodrigo. Ambrosi Calepino diu, que los regnes de aquestos foren les Illes de Mallorca, Menorca, y Yuiça: que apar conformarse ab lo de Iustino, escriuint que Gerion tingue lo regne de les Illes. Y qui volra veure moltes cofes atribuydas a estos Gerions, trobarles ha en breu recopilades per la Gloriosa a les cobles de Ioan de Mena, y per fra Ioan Pineda. Y totes com a fabuloses les repren Iustino. Demodo que sols nos resta certa la conformitat, de que foren tres germans, molt vnimes y concordos, que possehiren Espanya, partida, y diuida da entre si. Y si algu volgues dir: q quiza

Tomich. 6
Vall y Mir. in Viti. cū dominis. Not. s. 1 Don Rodri. de rebas. Hisp. l. c. 6.
Glor. 7. p. 1. c. 1. 5. 2.

Best. l. c. 7
Flor. l. c. 11
Taraf. c. 7.

B. G. de Ger. l. c. de vob. ante. Her. Not. h. c. 1. 1. 4. 4.

Fig. 4 (a, b). Geriō en la crònica de Jeroni Pujades, a) en l'edició catalana i b) en la castellana.

El cronista, però, en alguns llocs manifesta inquietud i jo crec que un cert escepticisme davant tants de recomptes que mai no lligaven. Com per exemple quan ha d'establir l'any de l'arribada de Túbal a Espanya:

Cap. IX. De la diversitat de opinions asserca del cami feu Tubal quan vingué a Espanya, y del primer lloch que pobla. "... Començam a comptar, y ja començan a esser prou diferents de compte, no se que farem a la fi final? no vull aueriguar res, sino referir lo que trobare." (Pujades, 1609, f. 7v).

El blanenc Gaspar Roig i Jalpí (1624-1691) és autor del *Resumen historial de las grandezas y antigüedades de la ciudad de Gerona, y cosas memorables suyas eclesiásticas y seculares, así de nuestros tiempos como de los passados* (1678). En el capítol I, "Que trata de la fundación, y fundadores de la ciudad de Gerona", comença dient que aquesta ciutat "reconoce por su primer fundador al rey que fue de toda España, llamado Gerión". Seguint Pujades i altres autors, el fa fundador primer de Cotlliure, i després de Girona, encara que només de la torre Gironella. Explica la situació del lloc, al costat de l'Onyar, que aporta grans beneficis a la ciutat i també inundacions, i la facilitat de la seva defensa. Mort Gerió per la mort de l'egipci Osiris, va ser succeït pels seus fills:

Los tres hermanos Geriones, cognominados Lomnimios por su esfuerço, valor y uniformidad en el gobierno, quedándose con el Reyno, que era de su difunto padre, para perpetuar su memoria, dieron aumento, en aquellos siglos magnifico, à la Ciudad de Gerona, cuesta à baxo, àzia el rio Oñar, com muchos, y muy buenos edificios cercados de un fuerte muro, fabricado en forma triangular, que, segun la mathematica, es la más à proposito para fortificaciones, feneciendo cada uno de sus tres angulos con un fuerte castillo, como oy se vê; y del nombre de su primer fundador, y de sus ampliadores fue llamada Geriona.... Los Latinos la llaman, Gerunda, y en vulgar se dize Gerona, que no Girona, como la llaman impropriament algunos.

Que esta Ciudad haya sido fundada por Gerion, quando tan buenos Autores no lo afirmàran, lo prueva bastantemente la assonancia del nombre... (Roig i Jalpí, 1608, f. 3)

Segueixen llargues i erudites disquisicions, sempre basant-se en l'autoritat dels més prestigiosos autors. Si amb aquests no n'hi ha prou, no dubta a citar Bernat Boades "à cuyo sentir se ajusta el mío", en el seu "aureo libro de los hechos de armas de Cataluña". Avui sabem que aquest autor era ell mateix, que va falsificar amb habilitat una història de Catalunya que va atribuir a un capellà de Blanes del segle XIV, falsificació que no va ser descoberta fins a l'any 1948 per Miquel Coll i Alentorn (Pagès, 2018, p. 25-29).

Narcís Feliu de la Peña i Farell, apòstol de la revolució industrial a Catalunya i autor d'*El Fénix de Cataluña* (1683), publicava el 1709 *Anales de Catalunya (y epílogo breve de los progresos y famosos hechos de la nación catalana, de sus Santos, Reliquias, Conventos, y singulares grandezas; y de los más señalados y Eminentés varones, que en Santidad, Armas y Letras han florecido desde la primera población de España Año del Mundo 1788, antes del nacimiento de Christo 2174 y del Diluvio 143 hasta el presente de 1709)*, on es repeteixen les mateixes idees de Pujades i dels altres autors de l'època.

LA FI DELS MITES

Antolín Merino i José de la Canal, al volum 43 de l'església de Girona de *l'Espanya Sagrada*, publicat el 1819 (p. 1-2), ja no es creuen aquestes faules.

Creeríamos perder el tiempo, si contásemos aquí quanto han dicho los historiadores de Gerion y de sus hijos. La crítica destierra estas relaciones al país de las fábulas, y Luis Nuñez, a quien sigue el erudito Pedro de Marca, las deja para aquellos espíritus débiles que se alimentan con cuentos de viejas. Estamos muy lejos de pensar que Gerona, coronada en todos tiempos de glorias sólidas y reales y de victoriosos laureles, se complazca en tener por fundador a un tirano advenedizo, que para domar los Pueblos vecinos, o sujetar los hombres dispersos por los montes, fortaleciese y poblase la torre Gironella y su castillo, desando a sus hijos el cuidado de fundar luego la ciudad.

Critiquen el pare Mariana per haver-ho acceptat com el primer rei d'Espanya no fabulós, encara que amb desconfiança (Merino & Canal, 1819, p. 2): “*No era fácil que pudiese entrar sin reparos en la cabeza del P. Mariana, el que un hombre quisiera en aquella edad sujetar doscientas veinte leguas de costa, fundando dos castillos en los dos extremos*”.

Encara menys accepten que Girona fos anomenada Lomnimia pels fills de Gerió. Es decanten per un origen del nom en els mots celtes *Ger* (a prop) i *Ond* (confluència), i afegeixen que ja que segons els historiadors els celtes bracats van travessar els Pirineus i es van instal·lar entre aquests i l'Ebre al 930 aC, aquest seria el moment de la fundació de Girona: “*Ya es esta una antigüedad prodigiosa, de la qual podrán gloriarse pocas ciudades, quando la de Gerona ha conservado su nombre sin variación, y su localidad sin mudanza..*” (Merino & Canal, 1819, p. 3).

Antoni Bofarull i Brocà fou autor d'una *Historia crítica (civil y eclesiástica) de Cataluña* (1876). Desmitifica ja el viatge de Túbal a Hispània i els fets dels seus descendents. Ara, en un temps que la gran antiguitat de la humanitat

ja comença a ésser acceptada, la sobrietat s'imposa. Només accepta que Hispània va ésser poblada per la branca de Jàfet, ja que aquest poblà tot l'Occident, com es dedueix del Gènesi, indiscutible encara. Els primers pobladors haurien estat els ibers, que foren vençuts pels bascos. Després arribarien celtas i escites, que per l'autor venen a ésser els mateixos.

A partir d'aquesta obra les que vindran ja hauran de tenir en compte la prehistòria i abandonar definitivament la ja impresentable història de Túbal. Salvador Sanpere i Miquel, a *Orígens i fonts de la Nació Catalana* (1878) ja ha canviat totalment el discurs. Les eres geològiques i les aportacions de l'arqueologia i l'etnografia han ocupat el lloc de les antigues fantasies.

La figura de Gerió és avui simplement mitològica i llegendària. Com diu l'enciclopèdia Espasa, la falla referent a la fundació de Girona per Gerió no té cap consistència ni valor històric. Així i tot encara en la crítica moderna hi ha qui ha cregut que un Gerió rei de Tartessos va existir realment. Adolf Schulten, basant-se en el fet que Macrobi (I, 20,15) relata una batalla naval entre un tal Tenon "*rex Hispaniae citerioris*" i els gaditans, creia que Tenon era Gerió per similitud en el nom, i que Macrobi s'equivocava i el realitat volia dir rei de la Hispania ulterior, que es podria assimilar amb Tartessos (Schulten, 1955, p. 13).

GERIÓ A 'L'ATLÀNTIDA'

Però encara els mites antics seran inspiració de poetes. A un jove Jacint Verdaguer (1845-1902) li agradava llegir les primeres pàgines de les antigues cròniques d'Espanya i Catalunya, com ell mateix diu al pròleg de la segona edició de *L'Atlàntida*. En la introducció a Colom, una primera versió del que seria *L'Atlàntida*, escrita entre 1865 i 1867, recorda com li agradava d'escoltar les històries de la pàtria que li explicava el seu avi. Entre elles, "Vegí al més gran dels hèroes de Grècia deslliurant-la del mostro de tres caps, que amb ceptre de ferro la governava" (Verdaguer, 2003, p. 1.089).

Així la tradició oral, la lectura dels antics cronistes, la del mite de l'Atlàntida en els diàlegs de Plató i els viatges per l'Atlàntic com a capellà del vaixells de la companyia Transatlàntica estan en la base del poema èpic *L'Atlàntida*, la versió definitiva del qual és de l'any 1878. Aquesta obra és tinguda pel poema èpic d'Espanya, nació que fou salvada per l'Altíssim quan, servint-se d'Hèracles, decidí submergir l'Atlàntida per l'orgull i disbauxa dels seus reis.

Quan Hèracles arriba a Espanya, després d'esterrossar el gegants de la Crau prop del Roine, veu el Pirineu en flames (Verdaguer, 1979, p. 38):

Al temps que el gran Alcides anava per la terra
tot escombrant-la amb clava feixuga, arreu-arreu,
de bords gegants i monstres que a Déu movien guerra,
en flames esclatava nevat lo Pirineu.

Hi troba mig morta la reina d'Espanya, Pirene. Era l'última descendent de la nissaga de Túbal, que havia poblat Espanya després de la confusió de les llengües:

Encara aixamoraven los puigs ses cabelleres
que destrenà el Diluvi dant-los la mar per vel,
i ja, oblidant-se'n l'home, hi obria grans pedreres
alçant vora l'Èufrates l'altívola Babel.
A sos palaus l'Altíssim veent posar escales,
de confusions enrotlla la torre de l'orgull,
i, com sol la covada d'aucells al posar ales,
los primers pobles deixen llur niu amb gran esbull.
Del món quiscú a sa branca volà: Túbal a Espanya,
dels regnes de son pare triant lo més feliç,
i a on jau Tarragona bastia sa cabana,
sos camps i ribes fent-li records del paradís.

Pirene s'amagava en un congost del Pirineu tot fugint de l'usurpador Gerió, que la va descobrir quan fortificava Girona, i que per fer-la sortir, calà foc a la serralada (Verdaguer, 1979, p. 40-41):

Mes sola jo restant-li de sa reial nissaga,
a España ve, com a arbre caigut un llenyater,
Gerió de tres testes, dels monstres lleigs que amaga
l'assoleiada Líbia, lo més odible i fer.
Lo ceptre em pren dels avis, veent-me dèbil dona,
i a Gades mercantívola amb torres enfortí;
al dar-te'n de més fermes a tu, immortal Girona,
sabé el congost on, veent-me perduda, m'amaguí.
Tement potser que el trono li reprengué un dia,
cremà, per abusar-m'hi, les selves del voltant;
i al veure clos lo rotllo de les flames, pren la via
de Gades, amb ses vaques feixugues tot davant.

Abans de morir Pirene va traspasar els seus drets a Hèracles. Aquest, per fer-li un túmul, amuntega serralades i fa el Pirineu més alterós i gran,

i l'allarga fins al mar. Tanta feina li fa set, i vol abeurar-se amb la sang de Gerió, que ha marxat al sud amb el seu ramat. Hèracles va del cap de Creus a Montjuïc. Allí, agenollat a l'altar de Júpiter, veu una barca al mar, i decideix que en aquest lloc fundarà Barcelona.

Hèracles arriba a Gades, on Gerió l'ensarrona perquè vagi a l'Atlàntida, on regna Hesperis. En els cants següents es descriu l'Atlàntida i la lluita amb els atlants. Heracles fuig amb Hesperis, obre l'estret de Gibraltar, el mar interior es vessa cap a l'Atlàntic i deixa al descobert terres i illes, alhora que nega l'Atlàntida. S'enfonsa la torre que els atlants volien fer arribar al cel, i l'heroi mata el gegant Anteu i acaba amb harpies, gòrgones i estimfalides. Quan torna a Gades amb Hesperis, Gerió li ofereix una palmera perquè s'hi puguin arrapar i sortir de l'aigua. Però quan veu Hèracles en queda prendat, l'agafa, deixa caure Hèrcules al mar i li llança un penyal al damunt. Hèracles surt de l'abisme i d'un cop de clava mata Gerió. Al lloc on ha caigut neix un drago, un arbre que, ferit, regalima sang (Verdaguer, 1979, p. 106).

Tu sola, hermosa Gades, tu sola te'n dolgueres;
naix de ton pit un drago plorós vora aquell fang,
i amb son fullam d'espasa verd cobricel li feres,
que l'arruixà molts segles amb llàgrimes de sang.

Finalment l'heroi fundà, com havia promès, Barcelona, i allí sent i reconeix el vertader Déu, el de Túbal.

GERIÓ, UN GEGANT DE GIRONA

La figura de Gerió, mític gegant fundador de Girona, sembla ben apropiada per ser evocada quan les ciutats es van dotar de figures de gegants i altres éssers fabulosos per acompanyar la processó de Corpus i altres festivitats. Girona ja tenia a la segona meitat del segle XVII un gegant anomenat Gerió, com explica una proclama impresa per celebrar el naixement d'un infant reial. Pel que s'hi diu, Gerió portava un simatarra i devia anar vestit com a l'època s'imaginava un cabdill moro (Perpinyà & Grau, 2013, p. 71),¹² segurament perquè en els relats medievals Gerió havia sortit de l'Àfrica.

¹² Els autors esmenten la proclama *Diu lo Gegant*, sense data ni referència a l'impressor, procedent de l'Arxiu Joan Amades.

A dalt a l'esquerra:
Fig. 5. Disseny de Nuxu Perpinyà
per al gegant Gerió (Perpinyà &
Grau, 2013, p. 176).

A dalt a la dreta:
Fig. 6. Gerió, gegant de Girona.

A baix:
Fig. 7. Gerió segons Carles Vivó
(1989, p. 6)

Durant la proclamació de Carles IV, el 1789, en la desfilada hi participava un home a cavall disfressat de Gerió (Vila & Brugué, 1983, p. 201). Les figures de gegants del segle XIX representaven un rei i una reina d'època medieval, i pel que sembla s'havia abandonat la idea de representar Gerió. Cosa semblant passa al segle XX, quan els gegants són anomenats el Rei i la Reina. Els últims, del 1986, van ser batejats el 1993 com Carlemany i Anna Gironella (Perpinyà & Grau, 2013, p. 91).

El 26 d'octubre de 2001 es va estrenar a Girona un gegant anomenat Gerió. És propietat de l'Associació Fal·lera Gironina. Amida 4,43 m d'alt i pesa 138 kg, amb la qual cosa és el més gros de Catalunya, i el porten dues persones. Té un sol cos i tres caps, a cadascun dels quals corresponen també dos braços. Un cap mira de reüll: és el pastor que en una mà porta el marcapeu. Un altre està enfadat: és el guerrer que va plantar cara a Hèracles, i porta escut i llança. El tercer somriu: és el constructor fundador de Girona, que porta la paleta i el compàs. Va ser dissenyat per Nuxu Perpinyà, construït per Jordi Grau i vestit per la modista Núria Brengaret (Perpinyà & Grau, 2013, p. 148) (fig. 5 i 6)

I el relat de Gerió continua figurant en els reculls de llegendes gironines i és motiu de noves interpretacions literàries i artístiques¹³ (fig. 7).

BIBLIOGRAFIA

- ALBERCH, Ramon (2001). *El miracle de les mosques i altres llegendes*. Girona: CCG Edicions.
- ANNIUS, Johannes:
 (1498) *Auctores vetustissimi, vel Opera diversorum auctorum de antiquitatibus loquentium cum commentario eiusdem Joh. Annii. Chronographia Etrusca et Italica. De novem institutionibus Etruscis. Quadraginta quaestiones. De primis temporibus et regibus primis Hispania*. Roma: Eucharius Silber.
- (1552) *Berosi sacerdotis chaldaici, antiquitatum Italiae ac totius orbis libri quinque, comentariis Joannis Anniis Viterbensis...* Anvers: Joan. Steelsii.
- AVIÈ, Ruf Fest (1986). *Periple (Ora marítima)*. Introducció, text, traducció i notes de Pere Villaba i Varneda. Fundació Bernat Metge, 241, Barcelona.
- BEJARANO, Virgilio (ed.) (1987). *Hispania Antigua según Pomponio Mela, Plinio el Viejo y Claudio Ptolomeo*. Fontes Hispaniae Antiquae, VII. Barcelona: Universitat de Barcelona.

¹³ Vivó i Siqués, 1989; Girona, 2011; Hereu, 2008; Alberch, 2001.

- BEUTER, Pere Antoni (1982). *Crònica*. Biblioteca d'autors valencians, 1, Institució Alfons el Magnànim. València: Diputació de València.
- BOFARULL I BROCÀ, Antoni de (1876). "Época primitiva: Celtas, Griegos, fenicios y Cartagineses. Dominación romana. Dominación goda". *Historia crítica (civil y eclesiástica) de Cataluña*, I. Barcelona: Juan Aleu y Fugarull.
- CARBONELL, Miquel (1997). *Cròniques d'Espanya*. Edició d'Agustí Alcoberro. Els Nostres Clàssics. Barcelona: Barcino.
- CASTIÑEIRAS, Manuel (2017). "La figura d'Hèracles en el Brodat de la Creació de Girona: entre mite geogràfic i model de fortalesa del governant". Ariaca, Sergi; Bosch, Ramon; Vilas, Eudald (eds.). *Les obres de la Seu. Cicle de conferències "Girona a l'abast"*, XVI, 2017. Girona: Col·legi Bell-lloc del Pla.
- COLLADO I BELTRÁN, Pilar (1990). "Herois i monstres de la mitologia clàssica a les tradicions i llegendes de Catalunya". *Actes de les jornades d'homenatge a Dolors Condom*. Mariàngela Vilallonga ed., *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins*, XXI, 1990-1991, p. 245-247.
- CUARTERO I IBORRA, Francesc J. (2012). Introducció, text revisat, traducció i notes, a Pseudo-Apol·lodor. *Biblioteca*, vol. II. Barcelona: Alpha; Fundació Bernat Metge.
- DIÓN DE PRUSA (1988). *Discursos* I-XI. Introducció, traducció i notes de Gaspar Morocho Gayo. Biblioteca Clàssica Gredos, 110. Madrid: Gredos.
- DURAN I GRAU, Eulàlia (1991). *Sobre la mitificació dels orígens històrics nacionals catalans*. Discurs llegit en la sessió inaugural del curs 1991-1992. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans.
- ÈSQUIL (1934). *Tragèdies*, III, *L'Oresteia*. Traducció de Carles Ribà. Barcelona: Fundació Bernat Metge.
- ESTRABÓN (2007). *Geografia de Iberia*. Traducció de Javier Gómez Espelosín. Madrid: Alianza, 2013.
- EURÍPIDES (1997). *Tragedias*, II. Introducció, traducció y notas de José Luís Calvo Martínez. Madrid: Gredos, 11.
- FAGES DE CLIMENT, Carles (2003). *Articles*. Figueres: Brau.
- FERECIDES D'ATENES (2008). *Històries*. Introducció, edició crítica i notes de Jordi Pàmies i Massana. Barcelona: Fundació Bernat Metge.
- FILÓSTRATO (1979). *Vida de Apolonio de Tiana*. Traducció, introducció y notes de Alberto Bernabé Pajares. Madrid: Gredos.
- FLAVIO JOSEFO (2007). *Antigüedades judías*. Edició de Vara Donado, vol. 1 Libros I-X, vol. 2 Libros XII-XX. Madrid: Akal.
- GIRONA, Ramon (2011). *Llegendes de Girona*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- HEREU, Quim (2008). *Llegendes de Girona*. Textos de Joan Moreno Navarro i Josep M. Bosch Casas. Girona: Rigau.
- HERÒDOT:
- (2006) *Història*, III, Llibre III. Text grec revisat, traducció i notes de Joaquim Gestí. Barcelona: Fundació Bernat Metge.
- (2007) *Història*, IV, Llibre VIII. Text revisat, traducció i notes de Joaquim Gestí. Barcelona: Fundació Bernat Metge.
- HESÍODE (1999). *Teogonia. Els treballs i els dies*. Introducció, traducció i notes de Joan Castellanos i Vila. Barcelona: La Magrana.

- HIGÍ (2011). *Faules*. Text revisat, traducció i notes d'Antònia Soler i Nicolau. Barcelona: Fundació Bernat Metge.
- HORACI (1978). *Odes i epodes*. Text revisat i traducció de Josep Vergés. Barcelona: Fundació Bernat Metge.
- JIMÉNEZ DE RADA, Rodrigo (1989). *Historia de los hechos de España*. Introducción, traducción, notas e índices de Juan Fernández Valverde. Madrid: Alianza.
- JUSTINO (1995). *Epítome de las "Historias Filípicas" de Pompeyo Trogo*. Prólogos. Pompeyo Trogo, Fragmentos. Introducción, traducción y notas de José Castro Sánchez. Madrid: Gredos.
- Lexicon Iconographicum Mythologiae Classicae* (LIMC, 1981-1999). 8 vol. i 2 índexs. Zuric, Munic, Düsseldorf: Artemis & Winkler Verlag.
- LUCRECI (1928). *De la natura*, II. Text revisat i traducció de Joaquim Balcells. Barcelona: Fundació Bernat Metge.
- MARIANA, Juan de (1950). *Historia general de España Tomo I. Obras del padre Juan de Mariana*. Biblioteca de autores españoles. Madrid.
- MERINO, Antolín; Canal, José de la (1819). "De la Santa Iglesia de Gerona en su estado antiguo". *España sagrada*, tomo XLIII, tratado LXXXI. Madrid.
- OVIDI:
- Heroides* (1927). Text revisat i traducció d'Adela M. Trepát i Anna M. de Saavedra. Barcelona: Fundació Bernat Metge.
- Les Metamorfosis* (1930), II. Traducció d'Adela M. Trepát i Anna M. de Saavedra. Barcelona: Fundació Bernat Metge.
- PAGE, Denys:
- (1962) *Poetae Melici Graeci*. Oxford: Oxford Clarendon Press.
- (1968) *Lyrice Graeca Selecta*. Oxford: Oxford Clarendon Press.
- (1973) "Stesichorus: The Geryoneis". *Journal of Hellenic Studies*, 1973, p. 138-154.
- PAGÈS JORDÀ, Vicenç (2018). *Limpostor brillant. Llibre dels feyts d'armes de Catalunya. Gaspar Roig i Jalpí*. Clàssics revisitats. Col. Josep Pla. Girona: Diputació de Girona.
- PAU, Jeroni (1986). *Obres*. A cura de Mariàngela Vilallonga. Barcelona: Curial.
- PAUSÀNIAS:
- (1964). *Descripción de Grecia: Ática y Laconia* (llibres I i III). Introducción, traducción del griego y notas por A. Díaz Tejera. Madrid: Aguilar.
- (2000). *Descripción de Grecia: Ática y Laconia* (llibres I, V i VI). Introducción, traducción del griego y notas por Camino Azcona García. Madrid: Alianza.
- PERPINYÀ, Nuxu; Grau, Ramon (2013). *Faràndula. Cinc-cents anys d'imatgeria festiva a Girona*. Col·lecció Història de Girona. Girona: Ajuntament de Girona.
- PÍNDAR (1994): *Odes, V. Nemees, Ístmiques*. Text revisat i traducció de Manuel Balasch. Introducció general de Josep M. Gómez Pallarès. Barcelona: Fundació Bernat Metge.
- Fragments* (1995), VI. Text revisat i traducció de Manuel Balasch. Introducció general de Josep M. Gómez Pallarès. Barcelona: Fundació Bernat Metge.
- PLATÓ (1986). *Diàlegs, VIII, Gòrgias*. Text revisat i traducció de Manuel Balasch. Barcelona: Fundació Bernat Metge.
- PLINIUS SECUNDUS (1967). *Naturalis Historia*, vol. I, Libri I-VI. Bibliotheca Scriptorum Graecorum et Romanorum Teuberiana, Stuttgart.
- PRIMERA CRÓNICA GENERAL. *Estoria de España que mandó componer Alfonso el Sabio y se continuaba bajo Sancho IV en 1289*. Publicada por Ramón Menéndez Pidal. Madrid, 1906.

- PSEUDO-APOL-LODOR (2010). *Biblioteca*, vol. II. Introducció, text revisat, traducció i notes de Francesc J. Cuartero i Iborra, Barcelona: Alpha; Fundació Bernat Metge, p- 1-54).
- PUJADES, Jeroni:
 (1609) *Crónica Universal del Principat de Catalunya*. Barcelona: Jeroni Margarit.
 (1829) *Crónica Universal del Principado de Cataluña. Escrita a principios del siglo XVII por Gerónimo Pujades*. 8 volums. Edició de Fèlix Torres Amat, Albert Pujol i Pròsper de Bofarull. Barcelona: Imprenta de José Torner, 1829-1832.
- REIXAC, Baldiri (1981). *Instruccions per a l'ensenyança de minyons*. Tom II, a cura de S. Marquès i A. Rossich. Girona: Col·legi Universitari de Girona.
- ROIG I JALPÍ, Gaspar (1678). *Resumen historial de las grandezas y antigüedades de la ciudad de Gerona, y cosas memorables suyas Eclesiasticas, y Seculares, assí de nuestros tiempos, como de los passados*. Barcelona: Imp. Jacinto Andreu.
- SAMOSATA, Lluçia de (2013). *Contra un ignorant que comprava molts llibres. Un intel·lectual sense cultura*. Introducció i traducció de Sergi Grau. Martorell: Adesiara.
- SANPERE I MIQUEL, Salvador (1878). *Orígens i fonts de la Nació Catalana*. Barcelona: La Renaixença.
- SCHULTEN, Adolfo (ed.):
 (1952) *Estrabón. Geografía de Iberia*. Fontes Hispaniae Antiquae, VI. Barcelona: Universitat de Barcelona.
 (1955). *Avieno. Ora marítima*. Fontes Hispaniae Antiquae, fasc. 1. Barcelona: Universitat de Barcelona.
- SMYRNE, Quintus de (2003). *La suite d'Homère*. Livres V-IX. París: Les Belles Lettres.
- TOMIC, Pere (2009). *Històries e conquestes del realme d'Aragó i principat de Catalunya*. Introducció, transcripció, notes i índex a cura de Joan Iborra. Cata-roja-Barcelona: Afers.
- VERDAGUER, Jacint:
 (1979) *L'Atlàntida*. Les millors obres de la literatura catalana. Barcelona: Edicions 62; La Caixa.
 (2003) *Totes les obres, vol. II Poemes llargs. Teatre*. A cura de J. Molas i I. Cònsul. Barcelona: Proa.
- VILA, Pep; BRUGUET, Montserrat (1983). *Festes públiques i teatre a Girona*. Girona: Servei Municipal de Publicacions.
- VILALLONGA, Mariàngela; FERRER, Daniel (2001). "La fundació de Girona en la historiografia humanística: l'exemple de Francesc Tarafa". *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins*, XLII, 2001, p. 305-322.
- VIRGILI:
Eneida (1975), vol. II, text revisat i traducció de Miquel Dolç. Barcelona: Fundació Bernat Metge.
Eneida (1978), vol. IV. Llibres VII-IX. Text revisat i traducció de Miquel Dolç. Barcelona: Fundació Bernat Metge.
- VIVÓ I SIQUÉS, Carles (1989). *Llegendes i misteris de Girona*. Quaderns de la Revista de Girona, 24. Girona: Diputació de Girona i Caixa de Girona.